

Кападокия (Мала Азия)⁵⁷, изписани през втората половина на IX или X в. Там намираме както колоритната гама (с добавка на зелено, което тук може да не е запазено), плътния контур, изразителните черти на лицето, широко отворените очи под дълговидни вежди, вълновидния контур на косите и тяхната стилизация, излизащите от широко бяло петно успоредни тънки гънки на дрехите и сумарното моделиране, така и обиспаните с перли нимбове, рамки, книги и предмети, шевове и бордюри на дрехите. Нимбове, оградени с едноредов бисерен низ, които се срещат още в VI–VII в. в египетски стенописи, ще видим и в стенописите от VII в. на „Червената църква“ в Перушица; в IX в. – в мозайките на „Св. София“ в Солун⁵⁸, където трактовката на косите и плътният контур са също близки до костурските стенописи. Два перлени реда от костурските нимбове с вмъкнати скъпоценни камъни, както и обточените с перли мебели и предмети срещаме отново в ранните кападокийски църкви, най-често върху рамките на сцените. Интересна е и формата, и украсата на троните от „Страшния съд“ в притвора на църквата „Св. Стефан“, чийто най-близък паралел (може би образец?) намираме в цариградския ръкопис от IX в. със Словата на Григорий Богослов, № 510 от Парижката национална библиотека, споменат по повод на струмишките изображения⁵⁹. Украсата от по две инкрустирани плочки, разделени от два хоризонтални реда бисери по същите тронове, се среща в ръкописи от X в. от Бодлиевата библиотека в Оксфорд⁶⁰. Трябва да си спомним, че в „Кръглата църква“ в Преслав има колонки от олтарна преграда, инкрустирани с керамични плочки, които имитират сребърна мебелировка с инкрустиран емайл и скъпоценни камъни.

Много близки до стенописите от първия слой в църквата „Св. Стефан“ в Костур са фрагментите от първата стенна живопис на другата ранна костурска базилика – „Св. Архангели“ (Митрополията)⁶¹. Фрагменти от тази живопис са запазени в абсидите на протезиса и диаконика и в притвора – върху надлъжния среден свод, подпорните арки до него и люнетите над вратите. В протезисната абсида останките от Христова фигура, както и фрагментите върху съседната северна стена са в много лошо състояние. Доста избледнели са и изображенията в притвора: „Дейсис“ в люнета над вратата към наоса, Христос в бюст над южната врата, а над входната врата – три фигури, които са идентифицирани напоследък като тримата праотци с Лазар в лоното на Аврам⁶². И тримата имат перлени нимбове. В източния тимпан на сводчето е бил Христос на трон, по арките и източната стена личат останки от фигурите на светци монаси, военен светец и др. Тронът на Христос по форма и украса е много близък до троните от притвора на „Св. Стефан“. Относително най-добре запазено от цялата първоначална живопис на църквата „Св. Архангели“ е изображението на евангелиста Матей в абсидата на диаконика. Тук целият фон зад фигурата е тъмносин, разделен хоризонтално зад раменете с бисерна ивица, която обрамчва фона и отстрани. Бисерният контур на нимба е еднакъв с тези от „Св. Стефан“. Само трактовката на дрехите като че показва по-малко умение: гънките по средата на химатия не са добре разбрани и са оформени отстрани в нещо като епитрахил. И тук очите са широко отворени и веждите дълговидни, но плоското скуесто лице, въпреки че не е далече от изображенията в „Св. Стефан“, има по-груби черти. По-елементарно са предадени и косата, и брадата, като това съвсем не намалява приликата с ранните кападокийски стенописи. Буквите на надписа †O AGIOΣ MAΘTEOΣ , са почти еднакви по начертание с надписите в „Св. Стефан“. Всичко това показва, че в двата паметника е работило едно и също зографско ателие, а разликите се дължат вероятно на това, че са рисували двама или повече майстори. В книгата си за ранните костурски църкви Н. Муцопулос⁶³ приема датировката на изтъкнатия гръцки византолог М. Хатзидакис⁶⁴ – края на IX – началото на X в., – който още преди откриването на надписа на базата на обстоен анализ датира стенописите на „Св. Стефан“ от това време.

В притвора на трета от ранните костурски базилики – „Св. Врачи безсребреници Козма и Дамян“, са запазени също фрагменти от първичния живописен слой⁶⁵. Това са изображения на църковните отци св. Василий Велики (Кесарийски) от запад и св. Никола от изток в арката, която поддържа южната част на надлъжния свод на притвора. Те са разделени от правоъгълник със стилизиран растителен орнамент в бяло, червено и сивосиньо в ключа на арката. В североизточния ъгъл на притвора са изписани образите на св. св. Константин и Елена и ктитора Константин. Отляво до прозорецето на южната стена личат останки и от много избледнялата фигура на ангел. В изображенията на двамата църковни отци, които се показват под фигурите на същите светци от втори живописен слой, се усеща вече влиянието на византийския класицизъм както в художествената мяра и вътрешното напрежение на изображенията, така и в тяхното изпълнение. Всяко от двете лица има собствени пропорции и черти,